

תורת הבטחון פרשת פנחס

בענין אמונה ובטחון בעסק הפרנסה

אָךְ בְּגוּרָל יִחַלַק אֶת הָאָרֶץ לְשִׁמּוֹת מִשׁוֹת אֲבֹתָם יִנְחֲלוּ. עַל פִּי הַגּוּרָל תִּחַלַק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לְמִעֵט. (כו, נה-נו)

איתא במדרש תנחומא ז"ל: "אך בגורל וגו' אין לך רשות לחלק אלא על פי הגורל, ומעשה נסים היה בגורל, אלעזר הכהן לובש אורים ותומים, וקלפי הגורלות לפני יהושע שנאמר: "ויריתי לכם גורל פה לפני ה' אלהינו". ועד שלא יעלה הגורל אלעזר אומר ברוח הקדש: "גורל שבט פלוני עולה שיטול במקום פלוני", ויהושע פושט ידו ועולה, שנאמר: "אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון". וזו היתה יתירה שהיה הגורל צווח בשעת עלייתו, "אני גורל שבט פלוני עליתי לו במקום פלוני", ומנין שהגורל מדבר שנאמר: על פי הגורל, "ע"כ.

ודברי המדרש תמוהים מאוד, מאחר שהנחלות בארץ ישראל נתחלקו ברוח הקודש, מדוע היה צורך בכלל לעשות הני גורלות, ולעשות נסים גדולים כאלו שהגורל היה מדבר, מה הצורך לכל זה?

אין שום מקרה בעלמא

ונראה לומר בעזרי"ת, דבאמת אה"נ לא היה שום צורך לחלק הנחלות ע"י גורלות, וגם שיעשה השי"ת כל הניסים האלו, וגם היה אפשר שתתחלק הארץ רק ע"י הגורל בלבד, אולם אילו היתה מתחלקת רק ע"י הגורל, אפשר היה לטעות ולומר, דמה שעולה בגורל הוא רק - "מקרה בעלמא", ואינו בהשגחת השי"ת חו"ש. וכיון שכן השי"ת רצה להורות לנו דאין שום "מקרה בעלמא", והגם שהיה בגורל, מ"מ באותו שעה היתה הוראה גם מפי רוח הקודש, וגם היה מעשה נסים שהגורל היה מדבר וצווח, להורות שאין שום "מקרה בעלמא", וכל כלל ישראל ראו בחוש שהכל הוא בהשגחת השי"ת, אפילו כל דרכי הטבע שנראים כמו "מקרה בעלמא" - ג"כ הוא בהשגחת השי"ת.

ובאמת כן מפורש בקרא במשלי (טו, ל): "בחק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו". וביאר המלבי"ם ז"ל, "יש דברים שנראה שנתונים תחת המקרה והם מושגחים מה, ובמקום שתופסק כח הבחירה וההשתדלות האנושי תופיע עין ההשגחה, כמו בדבר המסופק בין אנשים ופילו גורל לדעת ע"י הגורל אל מי מגיע החלק שנדונים עליו, הגם שהגורל הוטל בחק צפון מעין אדם ונתון אל המקרה, בכל זאת תופיע עליו עין השגחת ה', והמשפט שיוציא הגורל אינו מקרה רק הוא מה, כמו בחילוק הארץ וכדומה שהיה הגורל בהשגחת ה'", עכ"ל.

אין שום טבע כלל

וכבר ידועים ומפורסמים דברי הרמב"ן (סוף פר' בא) שכתב ז"ל, "ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד,

אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריחנו ענשו, הכל בגזרת עליון", עכ"ל. כלומר, דכל עניני הנהגת חוקי הטבע, הוא ממש כמו הנהגת הנסים הגלויים. וכמו שבנס נגלה אי אפשר לומר שאינו מהקב"ה, שהרי אותה הנהגה אינה קיימת בחוקי הבריאה, ה"ה בכל הנהגת חוקי הטבע, צריך האדם להאמין שהכל הוא בהנהגתו ית"ש ממש ואין שום כח כלל וכלל בחוקי הטבע לפעול כלום, אלא כל ההנהגה כולה בעולם הוי בהנהגת הקב"ה כמו נסים גלויים.

אמונה בעסק השתדלות

אולם יש לבאר מדוע היה צורך ללימוד זה דוקא בשעת חלוקת הארץ, הרי זהו יסוד גדול בעיקרי האמונה שכל אחד ואחד חייב להאמין כל ימי חייו, להאמין בהשגחת השי"ת, א"כ צ"ב מדוע במיוחד כאן היה צורך ללימוד זה.

ונראה לומר בעזרי"ת, שהטעם שהשי"ת מורה לימוד זה דוקא כאן, משום דקודם שזכו כלל ישראל לנחלת הארץ, היה נצרך להם ביותר לימוד זה. שהרי משעה שזכו לנחלה בתוך הארץ, התחילו כלל ישראל לעסוק בהשתדלות לצורך פרנסתם, ועסקו בעבודת האדמה. קודם שזכו כלל ישראל לנחלה בארץ, לא היו עוסקים כלל לצורך פרנסתם, רק השי"ת היה מפרנסם באופן נס ע"י ירידת המן מן השמים. וכיון שהתחילו לעסוק בהשתדלות היה צריך עכשיו ללמדם לימוד זה, להאמין בהשגחת השי"ת, שהוא ית' מפרנס כל אחד ואחד, ואין הפרנסה מכח עסק ההשתדלות. שהגם שפרנסתם בא בדרכי הטבע, מ"מ חייבים להאמין שהוא כולו בהשגחת השי"ת, ולא מכח השתדלות שהוא על פי דרכי הטבע.

טעם לעסק בהשתדלות

וכבר האריך החובת הלבבות (שער הבטחון, פרק ג) לבאר הטעמים שנתחייב כל אחד ואחד לעשות השתדלות. דבאמת, לא יתכן לומר שהטעם שצריך לעסוק בהשתדלות לצורך הפרנסה הוא משום דבלא השתדלותו לא ישיג פרנסתו, זה ודאי טעות גמור. שהרי אנו מאמינים באמונה שלימה שהשי"ת הוא "כל יכול - בעל היכולת", והוא ית' יכול לפרנס כל אחד ואחד אפילו בלי שיעסוק בהשתדלות, ויעזור, כביכול, להקב"ה לפרנס אותו [וכמו שזן את אבותינו במדבר ארבעים שנה בלי שום השתדלות]. וע"כ אין זו הסיבה שחייב אדם לעסוק בסיבות לצורך פרנסתו. ולא עוד, שהרי מי שבאמת בוטח בה' בדרגה גבוהה במדת הבטחון [כמו רשב"י (ע"י ברכות לה, ב)] אינו צריך לעסוק בהשתדלות, שהרי השי"ת יפרנסו בלי שום עסק, ואם כן פשוט שאין זו הסיבה מדוע נתחייב כל אחד ואחד לעסוק בהשתדלות לצורך פרנסתו.

וכתב החובת הלבבות (שם) לבאר אחד מן הטעמים שחייב לעסוק בפרנסתו ז"ל (מפ"י לב טוב): "מכיון שחכמת הבורא מצאה לנכון לנסות את האדם, אם הוא יעבוד את האלקים או ימרה אותו, לכן העמיד אותו הבורא במבחן, שיראה באופן ברור באיזה דרך בחר. והמבחן הוא כך:

האדם נברא כשהוא זקוק ונצרך לדברים מהחוץ, דהיינו, אוכל, משקה, הלבושה, דירה, ואשה. וצוה הבורא לאדם לחזור אחרי דברים אלה ולהשיג אותם על ידי האמצעים שהכין לשם כך, בדרכים מסוימים ובזמנים מסוימים. ואלה הדברים שהבורא גזר שיוכל האדם להשיג אותם, יעלה ביד האדם להגיע אליהם, על ידי שהבורא יזמין לו בשלמות את האמצעים הדרושים לכך. ואלה הדברים שהבורא גזר שלא יוכל האדם להשיג אותם, לא יעלה בידו להגיע אליהם, מפני שהבורא ימנע ממנו את הגורמים הדרושים לכך. ומבחן האדם, אם הוא עבד את האלקים או עבר על רצונו, מתברר מתוך כוונתו ובחירתו באיזה משני הדרכים הוא בחר לשם השגת צרכיו, ובהתאם לזה מגיע לו אחר כך שכר או עונש, ואפילו אם לא עלה בידו להוציא את שאיפתו לפועל ולהביאה לכלל מעשה, "עכ"ל. הרי מבואר, שכל עניני העולם שצריך האדם להשתדל בהם, בין בפרנסה, בין בעניינים אחרים, אינו אלא לנסות את האדם אם יעמוד בניסיון. וזהו הבחינה הגדולה, ואיכלל בזה כמה וכמה נסיונות. ואחד מן הנסיונות הוא שהקב"ה רוצה לראות, אם ישא ויתן באמונה, וזו היא השאלה הראשונה ששואלין את האדם בשעת הדין.

השתדלות על פי התורה

ומי שבאמת מאמין באמונה שלימה שכל פרנסתו היא אך ורק מאת השי"ת, ועיקר הסיבה שהוא צריך לעסוק בהשתדלות לצורך פרנסתו, הוא כדי לנסותו אם יעשה כל השתדלותו רק על פי תורה, הרי הוא יעמוד בכל הנסיונות בעסקו בהשתדלות, שהרי הוא יודע שאינו צריך לעשות שום דבר מדברים האסורים לצורך פרנסתו, שאין שום תכלית בזה כלל, שאינו יכול להרוויח כלום לולי גזירת השי"ת, ולא יועיל כלום אם יעשה דברים אסורים. ובעסק ההשתדלות יש כמה וכמה נסיונות, וקצת מהם הם: אם יעסוק באמונה בלי גזל ורמאות, וגם כמה יהיה טרוד בעסק ההשתדלות וכמה פנאי יהיה לו ללמוד תורה. שכל זמן שמאמין שכל פרנסתו תלוי אך ורק בעסק ההשתדלות, לעולם ידאג שלא יהיה לו פרנסה, וע"כ לא יהיה לו שום זמן פנוי לעסוק בתורה. אבל מי שבוטח בהשי"ת, תמיד ימצא זמן פנוי ללמוד תורה שהרי אין לו שום דאגה כלל על פרנסתו מחר.

ויש עוד ניסיון בעסק ההשתדלות, האם ירבה לעסוק יותר מדי. שכל זמן שמאמין שהשי"ת הוא הזן ומפרנס לכל, אין לו שום צורך להרבות בהשתדלות יותר מדי, וכל זמן שעשה מה שמוטל עליו לעשות, שוב אינו צריך לעשות יותר, רק יבטח בהשי"ת שהוא יפרנסו. אבל מי שאינו מאמין באמונה שלימה בהקב"ה שהוא הזן אותו ומפרנסו, "חושב" שפרנסתו תלוי אך ורק בעסק ההשתדלות לצורך פרנסתו, וע"כ הוא מרבה יותר מדי בעשיית השתדלות [ומבואר מדברי המדרש ביוסף הצדיק, שריבוי השתדלות הוא חטא גדול, וכבר האריכו בזה רבותינו ז"ל לבאר הענין].

אמונה בעסק הפרנסה

ונמצא, דכל הני נסיונות הוא לנסותו הנסיון הגדול - אם יאמין שפרנסתו בא בהשגחה מהשי"ת, ולא יאמר: "כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה". שהרי, פעמים רבות פרנסתו באה לו ע"י אותן הסיבות שעסק בהם לצורך פרנסתו. ומ"מ כל אחד ואחד חייב להאמין שכל פרנסתו באה כולה בהשגחת השי"ת ואינו משום "כחי ועצם ידי עשה לי החיל הזה".

רק על כל דבר ודבר יש גבול מסויים אשר כבר נגזר מאת הבורא יתברך, כמו שכ' החובת הלבבות (שער הבטחון) כמה פעמים "שהסיבות אין מועילות אותו כלום, אלא בגזרת הבורא יתברך". ר"ל, הגם דאיכא חובה לעסוק בהשתדלות, מ"מ אין שום כח לעצם ההשתדלות, רק כל מה שמגיע לו, הוא רק בגזירת הבורא. וא"א בשום אופן לשנות גזירת הבורא יתברך [בריבוי השתדלות, רק ע"י זכויות, כגון ע"י בטחון, תפילה ותשובה, ומעשים טובים]. ומ"מ הגם שכל דבר נגזר מאת הבורא יתברך, מ"מ הגזירה היא דוקא אם יעשה האדם ההשתדלות המוטלת עליו לעשות. ואין לומר, דאילו כבר נגזר מאת הבורא אמאי יעסוק בסיבות להשיג פרנסתו, דהא כך הוא רצון השי"ת, לנסותו בעסק ההשתדלות, ואם לא יעסוק בהשתדלות, לא ישיג פרנסתו.

המאמין בהשגחת השי"ת הרי הוא בן עולם הבא

איתא בברכות (ה, ב): "כל האומר פותח את ידך ג' פעמים ביום הרי זה בן עולם הבא", ע"כ. ודברי הגמ' תמוהים מאוד, וכי משום שאומר "פותח את ידך" ג"פ בכל יום זוכה ע"י זה להיות בן עולם הבא, מהו המעלה המיוחדת באמירת "פותח את ידך"? וביאר ר' יחזקאל לעוינשטיין (אור יחזקאל, אמונה עמי"ק"ג) וז"ל, "ונראה ביאור הדברים שכל האומר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, דהיינו שאומר ומזמין יסוד זה של אמונה בהשגחתו יתברך, שהקב"ה הוא המשיביע לכל חי, וזן ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כנים. ממילא זוכה להיות בן העולם הבא, כי עוה"ב ניתן לאדם המאמין בהשגחתו הפרטית, ולפי"ז כמה פשוט שאין כוונת דברי חז"ל לאומר ג' פעמים ביום ללא כוונה ותשומת לב, כי ללא כוונה והבנה אין משתנה לבו ומחשבתו ונשאר במחשבות המינות והאפיקורסות", עכ"ל.

אין אדם שומע לי ומפסיד

ויש להוסיף, דמאחר שפרנסתו של כל אחד ואחד אינו תלוי בעסק ההשתדלות, וכל עסקו הוא לסיבה אחרת כמו שכ' החובת הלבבות, א"כ במקום שלא עסק בהשתדלות משום שאותו השתדלות אינו ראוי לעשותו, שאינו בגדר - "נשאת ונתת באמונה", שאותו עסק הוא איסור לעסוק בו, כגון עסק שהוא ברמאות, או שיש בו חשש גזל, או מפני חשש מחלוקת בין אדם לחבירו, או מפני שימעט זמנו מקביעת עתים ללימוד התורה, בודאי לא יפסיד כלום! שלא יתכן שיפסיד כלום מזה שלא עסק בהשתדלות האסורה לו, שאם אותו השתדלות אינו באופן היתר - "במאה אחוז", לא יתכן לומר שיפסיד מזה שלא עשה אותו השתדלות. וכן איתא במדרש (דברים רבה פ"ד אות ה) וז"ל, "אמר הקדוש ברוך הוא שמעו לי שאין אדם שומע לי ומפסיד", עכ"ל. דברים נוראים!

לימוד למעשה:

החובה על כל אחד ואחד להאמין באמונה שלימה - "בהשגחת השי"ת". וכל פרט ופרט שנעשה בעולם הוא כולו בהשגחת השי"ת. ובפרט בעסקו בהשתדלות, אדם נמצא בניסיון גדול להאמין בזה - ולא חו"ש לומר שפרנסתו, וכל מה שעלה מתוך עסקו בהשתדלות הוא משום "כוחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה". וזהו אחד מן הטעמים לעיקר חיוב העסק בהשתדלות, לעמוד בכל הני נסיונות, ולהאמין שפרנסתו באה לגמרי בהשגחת השי"ת.